

جمعیت‌شناسی جمهوری تاجیکستان

حبیب برجیان

ترکیب و تحول جمعیت جمهوری‌های پانزده‌گانه شوروی سابق از این لحاظ جالب توجه است که هم از تنوع قومی و منطقه‌ای برخوردار است، و هم وجود آمارهای یکدست سنجش و ارزیابی آنها را آسان می‌سازد. در بررسی جمعیت‌شناختی این کشورها چهار جمهوری آسیای مرکزی: اوزبکستان، تاجیکستان، ترکمنستان و قرقیزستان به‌ویژه از نظر رشد جمعیت در نیم قرن اخیر متمایز می‌شوند (جدول ۱) و در شاخصهای جمعیتی آنها وجوه اشتراک بیشتری با کشورهای جنوب می‌توان ملاحظه کرد تا با جمهوریهای دیگر شوروی سابق. باز در میان این جمهوریهای چهارگانه، تاجیکستان ویژگی‌های جمعیتی خاصی را نشان می‌دهد که اهم آنها عبارتند از: پراکندگی ناموزون جغرافیایی؛ رشد بسیار سریع؛ افزایش جمعیت گروههای سنی غیرفعال اقتصادی؛ درصد نازل شهرنشینی و نسبت بالای سکنه روستی در شهرها با ترکیب قومی بومیان در روستاها. بدون ملحوظ داشتن این ویژگیها، و نیز دگرگونیهایی که در طی این چند ساله استقلال حادث شده، مشکل می‌توان ناهنجاریهای اجتماعی این جمهوری و کندی آهنگ رشد اقتصاد آن را مورد مطالعه قرار داد و دورنمای آینده را ترسیم کرد.^(۱)

در ابتدا باید دو نکته را یادآور شد، نخست محدوده جغرافیایی تاجیکستان است که در سال ۱۹۲۹ دستخوش تغییراتی گشت. تاجیکستان که در سال ۱۹۲۶ به‌عنوان یک "جمهوری خودمختار" در هیأت جمهوری اوزبکستان تأسیس شده بود، در سال ۱۹۲۹ به‌عنوان یک جمهوری (متحده) شوروی از اوزبکستان جدا شد. از آن تاریخ تاکنون تمامیت ارضی و مساحت آن (۱۴۳/۱۰۰ کیلومتر مربع؛ در حدود مساحت استان فارس ایران) ثابت مانده است. اوزبکستان که در آن زمان (همانند امروز) دارای قدرت سیاسی و جمعیت به‌مراتب بیشتری بود، توانست ولایت پراعتبار سمرقند (در درّه زرافشان) را با ولایت خجند (در درّه فرغانه) مبادله کند. بنابر این، در بررسی آمارها، میان آمارهای مربوط به پیش از سال ۱۹۲۹ "جمهوری تاجیکستان" و "محدوده کنونی تاجیکستان" تفاوت هست.

نکته دیگر آمارهایی هستند که در این مقاله خواهند آمد. نخستین سرشماری کامل روسیه تزاری در سال ۱۸۹۷ انجام گرفت. در آن ایام از محدوده کنونی تاجیکستان فقط ولایت (استان) شمالی خجند به روسیه ضمیمه بود و باقی آن که در قلمرو امارت بخارا (تحت‌الحمایه امپراتوری روسیه) جای می‌گرفت مشمول این احصایه نگردید. سرشماریهای منتشر شده دولت شوروی در سالهای ۱۹۲۶، ۱۹۳۹، ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۷۹ و ۱۹۸۹ صورت گرفت. بنابر این، اعداد و ارقام مربوط به سالهای دیگر یا مبتنی بر تخمین است، یا بر شیوه‌های نمونه‌برداری استوار است، و یا در موارد معینی از قبیل تعداد موالید و اموات از ثبت سالانه فراهم آمده است. (آمارهای مربوط به جوانب گوناگون جمعیت‌شناختی تاجیکستان در سالنامه‌های آماری اتحاد شوروی^(۲) و جمهوری تاجیکستان^(۳) مندرج است.)

جدول ۲، تحولات تاریخی جمعیت محدوده کنونی تاجیکستان را نشان می‌دهد. مطابق این ارقام، در طول سه ربع قرن اخیر، عده اهالی تاجیکستان نزدیک پنج برابر شده است و تراکم نسبی آن از ۷ نفر به ۳۶ نفر در هر کیلومتر مربع افزایش یافته است. در ارزیابی تراکم نسبی باید به ناهمگونی توزیع جغرافیایی جمعیت توجه خاص مبذول داشت؛ مثلاً، ساکنان ولایت بدخشان، کوهی که ۴۵ درصد خاک جمهوری را می‌پوشاند، تنها سه درصد جمعیت تاجیکستان را تشکیل می‌دهند. چنانچه جمعیت تاجیکستان را در ۷ درصد مساحت غیرکوهستانی آن (دره رودخانه‌ها و واحه‌های منفرد) متمرکز بدانیم^(۴)، آنگاه تراکم نسبی نواحی قابل سکونت به مراتب بیش از آنچه در فوق آمد محاسبه خواهد شد. کاهش نفوس از سال ۱۹۱۳ تا ۱۹۲۹ به جنگ و جدالهای دوران انقلاب و قحط و غلای ناشی از آن مربوط است^(۵) که ظاهراً تا سال ۱۹۲۹ تا حدودی جبران شده بود. از این سال که نخستین سرشماری در سراسر محدوده کنونی تاجیکستان صورت گرفت، تا سال ۱۹۸۹ تحولات کمی جمعیت را می‌توان به دو دوره سی ساله تقسیم کرد. در دوره نخست (۱۹۲۹ تا ۱۹۵۹)، میزان رشد کلی جمعیت حدود ۶۵ درصد و در دوره دوم (۱۹۵۹ تا ۱۹۸۹)، این میزان حدود ۱۵۶ درصد بوده است. در این افزایش، هر چند سهم مهاجرت روسها را نمی‌توان نادیده گرفت، اما علت عمده را در رشد طبیعی جمعیت بومیان و سیل مهاجرت از کشورهای همسایه باید جستجو کرد.

افزایش میزان زاد و ولد و کاهش میزان مرگ و میر هر دو در رشد طبیعی جمعیت تاجیکستان دخیل بوده‌اند (جدول ۳). نرخ خام زاد و ولد تا سال ۱۹۸۶ که به حداکثر نسبی ۳/۵۲ درصد رسید، پیوسته سیر صعودی داشته و در بین جمهوریهای آسیای مرکزی رتبه نخست را احراز می‌کرد. علل این افزایش را باید به رفاه عمومی و بهبود وضع بهداشت و تغذیه مادران از سویی و نبود برنامه تنظیم خانواده از

سوی دیگر، مربوط دانست. حکومت شوروی به‌منظور جبران کمبود نیروی کار در کل کشور، افزایش جمعیت را تشویق می‌کرد و به هر زنی که صاحب ده فرزند می‌شد علاوه بر عنوان "مادر قهرمان" و امتیازات اجتماعی ناشی از آن، جوایز نقدی نیز اعطا می‌کرد. این سیاست در سرزمینهای کم‌جمعیت اروپایی شوروی که هدف واقعی بود، نتیجه مطلوب نداد؛ لیکن در آسیای مرکزی به رشد بی‌رویه جمعیت دامن زد. کوشش‌های حکومت شوروی در تشویق جوانان آسیای مرکزی به مهاجرت به ناحیه‌هایی که طالب نیروی کار بودند نیز چندان مؤثر نبود.

با این حال، تحلیلی از شاخصهای موجود حاکی از آن است که در دو دههٔ اخیر از سرعت افزایش مولد قدری کاسته شده است. افزایش دفعات زایمان زنان در سن باروری (۱۵ تا ۴۹ سال) که در هر صد زن از ۱۵ فقره در سال ۱۹۶۰ به ۱۸/۷ در ۱۹۸۷ و ۱۷/۴ در ۱۹۹۰ رسید، بیشتر به ساختار سنی جمعیت ارتباط دارد. (۶) شاخص واقعی کاهش سرعت رشد، در نرخ باروری کلی هر زن (در طول عمر) نهفته است که از حداکثر نسبی ۶/۳ فقره زایمان در سال ۱۹۷۵ به ۵/۳ در سال ۱۹۸۸ تنزل کرد. (۷) عوامل مؤثر در این کاهش را می‌توان به ارتقای فرهنگ اجتماعی و میزان بالای باسوادی مردم (۸۳ درصد در سال ۱۹۳۹، ۹۳ درصد در ۱۹۵۹ و ۹۹ درصد در ۱۹۷۰) (۸) منسوب دانست. با این حال هرگاه شاخص باروری در زنان تاجیکستان با شاخص باروری در جمهوریهای پیشرفتهٔ شوروی (قدری بیش از دو فقره زایمان برای هر زن) مقایسه شود، یکی از علل افزایش جمعیت آشکار خواهد شد. باز اگر آمار سال ۱۹۸۹ را به شهر و روستا تفکیک کنیم (۳/۶۱ در شهرها و ۶/۴۲ در روستاها) (۹) میزان باروری زنان بومی بارزتر خواهد شد، زیرا بخش قابل ملاحظه‌ای از شهرنشینان را روسها تشکیل می‌دادند. ازدواجهای زودرس که آداب و سنن روستایی آن را ایجاب می‌کند از عوامل مؤثر در افزایش دوران باروری بوده است. (۱۰) در نیمهٔ اول دههٔ ۱۹۸۰، ۵۴ درصد از زنان روستایی زیر بیست سال در ردهٔ ازدواج کرده‌ها قرار داشته‌اند. این میزان اگر چه نسبت به نیمهٔ اول دههٔ ۱۹۶۰ (۶۵ درصد) کاهش درخور توجهی را نشان می‌دهد، اما در مقام قیاس با جمهوریهای دیگر شوروی بالاترین نسبت بوده است. (۱۱)

میزان مرگ و میر نیز روی هم‌رفته سیری نزولی داشته است (جدول ۳)، گو اینکه در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ یک رشد نسبی در آن مشاهده می‌شود (شاید به‌سبب دقت بیشتر در آمارگیری). بهبود امور بهداشت و درمان، پیشگیری از بیماریهای واگیر و آموزش مبانی حفظ‌الصحهٔ به روستاییان مهم‌ترین عوامل در تطویل عمر مردم تاجیکستان محسوب می‌شود. (۱۲)

شواهد این امر در شاخصهایی چون تعداد پزشک نسبت به هر ده هزار تن (۴/۱ در ۱۹۴۰، ۲۷/۱ در ۱۹۹۰) و تعداد تخت بیمارستان نسبت به هر ده هزار تن (۲۸/۶ تخت در سال ۱۹۴۰ و ۱۰۶ تخت در سال ۱۹۹۰)^(۱۳) منعکس می‌شود. میانگین امید زندگی در بدو تولد اهالی تاجیکستان در سالهای اخیر دهه ۱۹۸۰ به هفتاد سال رسید که با میزان متوسط اتحاد شوروی برابری می‌کرد.^(۱۴) با وجود این میزان مرگ و میر کودکان (زیر یک سال)، هر چند از ۸/۱ درصد در سال ۱۹۷۵ به ۴/۹ درصد در سال ۱۹۸۸ کاهش یافت، هنوز از میزان متوسط اتحاد شوروی (۲/۵ درصد) بسیار زیادتر بود و مقام دوم را (پس از ترکمنستان) احراز می‌کرد.^(۱۵)

در شکل ۱ نمودار رشد طبیعی جمعیت در تاجیکستان با اتحاد شوروی و جمهوری لاتویا (که در زمره پیشرفته‌ترین جمهوریهای شوروی بود) مقایسه شده است.

ترکیب سنی جمعیت تاجیکستان در وهله نخست مولود رشد طبیعی جمعیت این کشور است. شکل ۲ نمودار هرم سنی را در سال ۱۹۸۷، با تفکیک جنس، نشان می‌دهد. فرورفتگی نمودار برای سنین ۴۰ تا ۴۴ ساله ضایعات جنگ دوم جهانی را منعکس می‌کند. فزونی کل عدد زنان نسبت به مردان ناشی از میزان بالاتر مرگ و میر در مردان است. شکل مخروطی نمودار الگوی عمومی برای جمهوریهای آسیای مرکزی (و کشورهای جنوب) است، اما در میان این جمهوریها تاجیکستان از لحاظ تمرکز بیشتر جمعیت گروههای سنی جوان و قَلت نسبی کهنسالان مشخص می‌شود. در این سال، نسبت گروههای سنی بالقوه فعال اقتصادی (مردان ۱۶ تا ۵۹ ساله و زنان ۱۶ تا ۵۴ ساله) به کل جمعیت فقط ۴۷ درصد بود که تاجیکستان را از نظر کمیت نیروی انسانی در رده آخر جمهوریهای شوروی قرار می‌داد.^(۱۶)

از لحاظ نسبت شهرنشینی نیز، در دو دهه اخیر، تاجیکستان در رده آخر فهرست جمهوریها قرار می‌گیرد.^(۱۷) جدول ۴ توزیع جمعیت شهری و روستایی تاجیکستان را در مقاطع زمانی نشان می‌دهد. نسبت شهرنشینی اثر دگرگونیهای اجتماعی و اقتصادی سده بیستم و مهاجرت اروپاییان رو به فزونی گذاشت و تا نیمه دهه ۱۹۷۰ به میزان حداکثر ۳۸ درصد رسید. اما پس از تاریخ مذکور رشد طبیعی سریعتر روستاییان (۴/۶۱ درصد در سال ۱۹۸۸) نسبت به شهرنشینان (۲/۸۳ درصد)^(۱۸) به کاهش نسبی گروه اخیر منجر شد. تناسب اهالی شهر و روستا منعکس‌کننده اقتصاد اساساً کشاورزی جمهوری است.

رشد و توسعه شهرهای تاجیکستان اولاً همگام نبوده است و در آستانه تشکیل تاجیکستان شهر باستانی خجند و شهرک تابع آن، اوراتپه، تنها کانونهای شهری جمهوری به‌شمار می‌آمدند. اما چون

شمال خجند با سایر ولایات جمهوری وحدت جغرافیایی ندارد (به‌علت وجود کوه‌های صعب‌العبور که در زمستان راه‌های آن مسدود است، دوشنبه که روستایی بیش نبود و اعتبارش در برگزاری دوشنبه‌بازارهای ناحیه خلاصه می‌شد، به پایتختی جمهوری برگزیده شد و سیل مهاجرت طبقات روشنفکر تاجیکان سمرقند و بخارا (دو شهری که نصیب اوزبکستان شد) از یک سو و اروپاییان شوروی از سوی دیگر، روز به روز بر اعتبارش افزود و دیری نگذشت که دوشنبه از لحاظ جمعیت خجند را پشت‌سر نهاد (جدول ۵). در سالهای آخر حکومت شوروی بیش از نیمی از ساکنان شهر دوشنبه و نزدیک ربع شهرنشینان تاجیکستان را روسها تشکیل می‌داند (شکل ۳)، حال آنکه بالغ بر سه چهارم تاجیکان جمهوری در روستاها به‌سر می‌بردند.

از مراکز ولایت (استان)‌های پنج‌گانه تاجیکستان دو شهر دوشنبه و خجند معتبرترند و مؤسسات مدنی و صنعتی جمهوری در آنها تمرکز یافته است. اما خارغ، مرکز ولایت بدخشان با ۲۰ هزار جمعیت (۱۹۹۰) شهرکی بیش نیست و کولاب و گرگان‌تپه، مراکز دو ولایت پنبه‌خیز جنوب، شهرهای بالنسبه نوین‌یادند و هنوز با محیط و آداب روستاهای پیرامون پیوندی آشکار دارند. تعلق خاطر اهالی هر دهکده، شهر یا ولایت به زادبوم خویش از ویژگیهای بارز اجتماعی جمهوری است که در شعر و ادب تاجیک جلوه‌ای نمایان دارد. اما تا پیش از خصومت‌های سالهای استقلال کمتر کسی از قوه مخرب تعصبات بوم‌گرایانه سخن می‌گفت و از بوم‌گرایی به‌عنوان خطری عمده برای وحدت ملی تاجیکستان یاد می‌کرد؛ در عوض بروز تفرقه‌های قوم‌گرایانه محتمل‌تر می‌نمود.

مهاجرت روسها و دو قوم دیگر اما کوچکتر اسلاو یعنی اوکراینیها و بلوروسها و نیز تاتارهای ترکی زبان روسیه به آسیای مرکزی و از جمله محدوده کنونی تاجیکستان که به‌منظور توسعه اقتصادی منطقه و پیشبرد اهداف استعماری از سده نوزدهم آغاز شده بود، پس از استقرار حکومت شوروی در مقیاس انبوه ادامه یافت و در نیمه سده بیستم به اوج خود رسید. در ایام جنگ دوم جهانی جماعتی از آلمانیهای روسیه نیز به این عده افزوده شدند و در کنار اقوام بومی یعنی تاجیکان فارسی زبان و اوزبکان و قرقیزان و ترکمانان و قزاقان ترکی زبان، شهروندان جمهوری تاجیکستان را تشکیل دادند. به جز اقلیت چند ده هزار نفری تاجیکان بدخشان که مذهب اسماعیلی دارند (و به گویشهای متنوع ایرانی - شرقی سخن می‌گویند) بقیه اهالی بومی جمهوری و نیز تاتاران اهل تسنن‌اند. یهودیان جمهوری به دو گروه بومی (فارسی زبان) و اروپایی (روسی زبان) تقسیم می‌شوند.

با مراجعه به شکل ۱ مشاهده می‌شود که تا دهه ۱۹۶۰، به‌دنبال مهاجرت فزاینده روسیه‌ها، از میزان

نسبی تاجیکان کاسته می‌شود. اما، در دهه‌های بعدی از طرفی رشد طبیعی جمعیت بومیان شدت می‌گیرد و از طرف دیگر آهنگ مهاجرت روسها به تاجیکستان کند می‌شود. از دهه ۱۹۸۰ مهاجرت روسها و سایر اقوام اروپایی‌الاصل جهتی معکوس به خود می‌گیرد و سیر بازگشت به روسیه از جمعیت نسبی اروپاییان پیوسته می‌کاهد.

از سال ۱۹۹۱، در پی استقلال جمهوری تاجیکستان و آغاز جنگهای داخلی، روسها و دیگر اقوام اروپایی سیل آسا تاجیکستان را ترک کرده‌اند. مقیاس این مهاجرت چندان است که به‌رغم فقدان آمار رسمی می‌توان با اطمینان اظهار داشت که اقتصاد تاجیکستان دیگر از نیروی متخصص روس چندان بهره‌مند نیست. سیمای جمعیت‌شناختی بومیان جمهوری نیز از آشوبهای خانمان‌برانداز این پنج ساله بایستی دستخوش دگرگونی‌هایی عمده‌ای شده باشد. شاخصهای مربوط به بهداشت و آموزش و پرورش که تا پیش از این تلاطم رو به صعود داشت، اکنون در جهت وارونه سیر کنند.^(۱۹) و رسانه‌های گروهی از دهها هزار تلفات، صدها هزار آواره و جابه‌جایی ثلث جمعیت جمهوری خبر می‌دهند.

جدول ۱. میزان سالانه رشد جمعیت در جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز (میانگین دهساله ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹)

جمهوری	میزان رشد سالانه (درصد)
تاجیکستان	۳/۴
اوزبکستان	۲/۹
ترکمنستان	۲/۸
قرقیزستان	۲/۲
آذربایجان	۱/۷
قزاقستان	۱/۳
گرجستان	۰/۹
ارمنستان	۰/۸

Maخذ: M. Ryan, *Contemporary Soviet Society: A*

Statistical Handbook, Brookfield, 1990, P. 3.

جدول ۲. تغییرات تاریخی جمعیت در محدوده کنونی تاجیکستان

سال	جمعیت (هزار تن)	میانگین میزان تغییر سالانه (درصد)
۱۹۱۳	۱۰۳۴	-۰/۸۵
۱۹۲۲	۹۵۶	+۳/۷۵
۱۹۲۹	۱۲۰۷	+۲/۳۰
۱۹۳۹	۱۴۸۵	+۱/۷۰
۱۹۵۹	۱۹۹۰	+۴/۱۶
۱۹۷۰	۲۹۰۰	+۳/۴۷
۱۹۷۹	۳۸۰۶	+۳/۳۸
۱۹۸۹	۵۰۹۳	

مأخذ: شماره‌های گوناگون. *Narodnoe Khoziaystvo SSSR*.

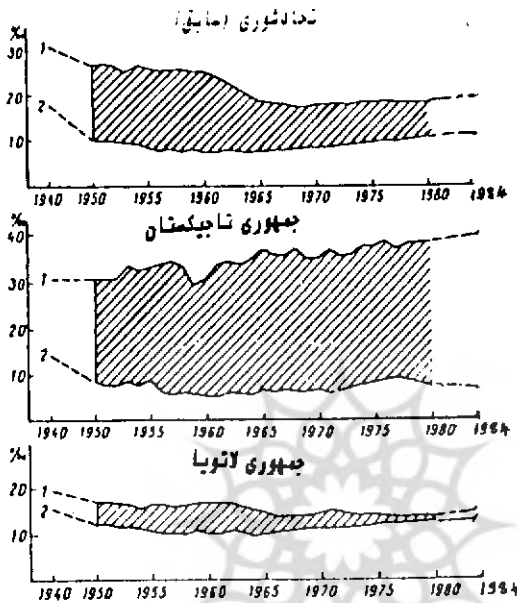
جدول ۳. رشد طبیعی جمعیت تاجیکستان

سال	نرخ خام تولد	نرخ خام مرگ و میر	رشد طبیعی جمعیت*
۱۹۴۰	۳/۰۶	۱/۴۱	۱/۶۵
۱۹۵۰	۳/۰۶	۰/۸۲	۲/۲۲
۱۹۶۰	۳/۳۵	۰/۵۱	۲/۸۴
۱۹۷۰	۳/۴۸	۰/۶۴	۲/۸۴
۱۹۸۰	۳/۷۰	۰/۸۰	۲/۹۰
۱۹۹۰	۳/۸۸	۰/۶۲	۳/۲۶

* اعداد مندرج در این ستون تفاضل اعداد دو ستون را نشان می‌دهد.

مرجع: *Narodnoe Khoziaystvo; Tadjikskoy CCP V 1990 gody, P. 15.*
V. Kozlov, Peoples of the Soviet Union, London, 1988, P. 123;

شکل ۱. شاخصهای رشد طبیعی جمعیت

مرجع: V. Kozlov, *People of the Soviet Union*, London, 1988, P. 125

جدول ۴. ترکیب تاریخی جمعیت شهر و روستا در تاجیکستان

سال	جمعیت جمهوری (به هزار تن)	درصد شهرنشینان	درصد روستاییان
۱۹۲۳	۱۰۳۴	۹	۹۱
۱۹۲۶	۱۰۳۲	۱۰	۹۰
۱۹۳۹	۱۴۸۴	۱۷	۸۳
۱۹۵۹	۱۹۹۰	۳۳	۶۷
۱۹۷۰	۲۹۰۰	۳۷	۶۳
۱۹۷۹	۳۸۰۶	۳۵	۶۵
۱۹۸۸	۴۹۶۸	۳۳	۶۷

N. Nurnazarov, et al., *Geografiyai Tojikiston*, Dushaube, 1991, P. 132;

B.P. Pockney, *Soviet, Statistics since 1950*, New York, 1991, P. 20.

مرجع:

جدول ۵. جمعیت شهرهای دوشنبه و خجند (به هزار تن)

سال	دوشنبه (استالین آباد)	خجند (لنین آباد)
۱۹۲۶	۶	۳۸
۱۹۳۹	۸۳	۴۶
۱۹۵۹	۲۲۷	۷۷
۱۹۷۰	۳۷۴	-
۱۹۷۹	۴۹۴	۱۳۰
۱۹۸۹	۵۹۵	۱۶۰

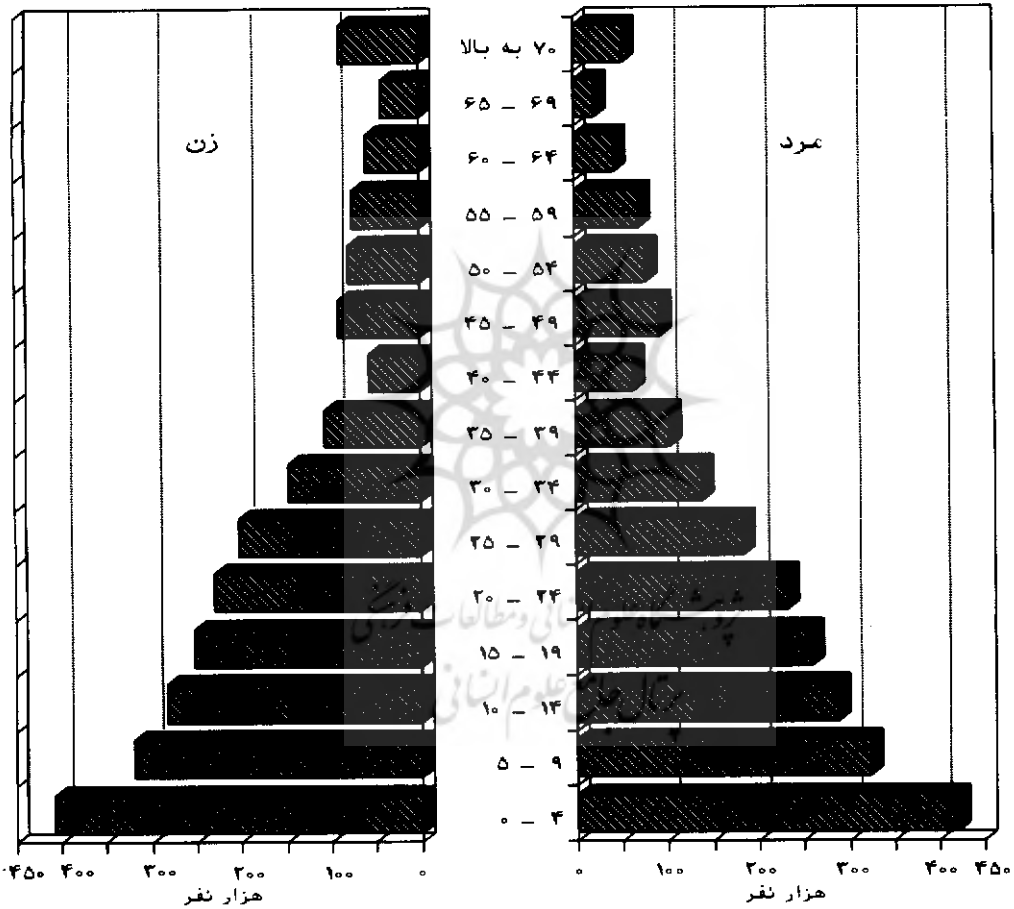
مرجعها:

M. Ryan, Contemporary Soviet Society: a statistical Handbook, Brookfield, 1990, PP. 25 & 30;

L. Krader, Peoples of Central Asia, Bloomington, 1963, PP. 226-29.

شکل ۲. هرم سنی جمعیت تاجیکستان
۱۹۸۷

گروه سنی

مرجع:

جدول ۶. ترکیب قومی در تاریخ جمهوری تاجیکستان

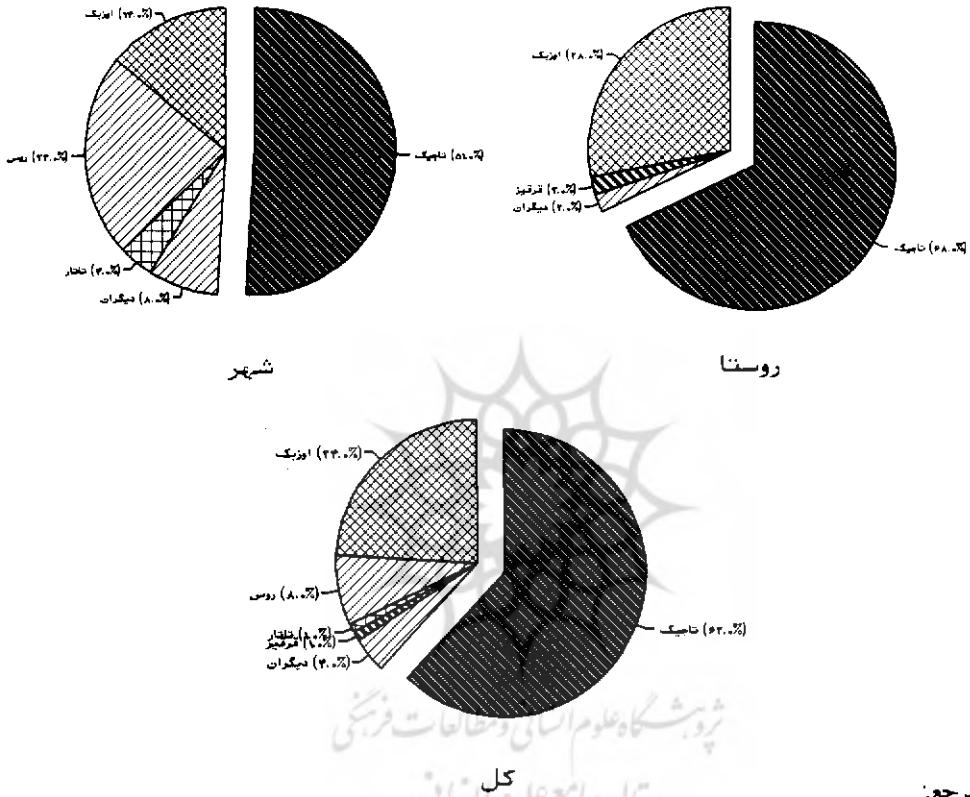
سال	۱۹۸۹		۱۹۷۹		۱۹۷۰		۱۹۵۹		۱۹۳۹		۱۹۲۶**	
	درصد	* جمعیت	درصد	* جمعیت	درصد	* جمعیت	درصد	* جمعیت	درصد	* جمعیت	درصد	* جمعیت
قوم												
تاجیک	۶۲/۳	۳۱۷۲	۵۸/۸	۲۲۳۷	۵۶/۲	۶۳۰	۵۳/۱	۱۰۵۱	۵۹/۵	۸۸۴	۷۴/۶	۶۱۷
اوزبک	۲۳/۵	۱۱۹۸	۲۲/۹	۸۷۳	۲۳/۰	۶۶۶	۲۳/۰	۴۵۵	۲۳/۸	۳۵۳	۲۱/۲	۱۷۶
روسی	۷/۶	۳۸۸	۱۰/۴	۳۹۵	۱۱/۹	۳۴۴	۱۳/۲	۲۶۳	۱۹/۱	۱۳۵	۰/۷	۶
تاتار	۱/۶	۷۹	۲/۱	۸۰	۲/۴	۷۱	۲/۹	۵۷	۱/۲	۱۸	۰/۱	۱
قرقیز	۱/۳	۶۴	۱/۳	۴۸	۱/۲	۳۵	۱/۳	۲۷	۱/۹	۲۸	۱/۴	۱۱
اوکراینی	۰/۸	۴۱	۰/۹	۳۶	۱/۱	۳۲	۱/۳	۲۷	۱/۲	۱۷	۰/۱	۱
آلمانی	۰/۶	۳۳	۱/۰	۳۹	۱/۳	۳۸	۱/۶	۳۳	-	-	-	-
ترکمن	۰/۴	۲۰	۰/۴	۱۴	۰/۴	۱۱	۰/۴	۷	-	-	۰/۵	۴
یهودی	۰/۳	۱۵	۰/۴	۱۵	۰/۵	۱۵	۰/۶	۱۲	۲/۴	۳۶	۱/۲	۹
قزاق	۰/۲	۱۱	۰/۲	۱۰	۰/۳	۸	۰/۶	۱۳	۰/۹	۱۳	۰/۲	۲
دیگران	۱/۴	۷۰	۱/۶	۶۰	۱/۷	۵۰	۲/۰	۳۸	-	-	-	-
جمع	۱۰۰	۵۰۹۳	۱۰۰	۳۸۰۶	۱۰۰	۲۹۰۰	۱۰۰	۱۹۹۰	۱۰۰	۱۴۸۴	۱۰۰	۸۲۷

* به هزار نفر.

** محدوده جغرافیایی تاجیکستان در این سال نسبت به سالهای مرشماری بعدی متفاوت است.

مراجع: چابهای مکرر منبع آماری *Narodnoe Khoziaystvo SSSR, Moskva*.

شکل ۳. ترکیب قومی تاجیکستان به تفکیک شهر و روستا (۱۹۸۹)

مرجع:

T. W. Karasik, ed., *Russia and Eurasia: Facts and Figures Annual*, vol. 18, Gulf Breeze, Fla., 1993, PP. 417-18.

پانویس:

1. H. Borjian, "Economy of Tajikistan," in *Encyclopaedia Iranica*, London Costa Mesa, 1982, vol 8, forthcoming.
2. *Narodnoe Khoziaystvo SSSR: Statisticheskiy ezhegodnik*, Moscow.
3. *Narodnoe Khoziaystvo Tadzhikskoy SSR*, Dushanbe.

4. *Akademiya Nauk Tadzhikskoy SSR, Atlas Tadzhikskoy SSR, Dushanbe, 1968, PP. 118-19.*
5. *M. Buttino, "Study of Economic Crisis and Depopulation of Turkestan, 1917-20, "Central Asian Survey, 9/4 (1990), PP. 59-74.*
6. *M. Ryan, Contemporary Soviet Society: A Statistical Handbook, Brookfield, 1990, P. 40; R. H. Rowland, "Demographic Trends in Soviet Central Asia and southern Kazakhstan," in R. A. Lewis, ed., Geographic Perspectives on Soviet Central Asia, London, 1992, PP. 220-50.*
7. *Ryan, P. 40.*
8. *H. Borjian, "Education in Tajikistan," Encycl. Iranica, op. Cit., Forthcoming.*
9. *Ryan, PP. 41-42.*
10. *O. B. Ata-Mirzayer and A.A. Kayumov, "Demography of Soviet Central Asia and its future Development," in R. A. Lewis, PP. 211-21.*
11. *Ryan, P. 74.*
12. *G. Pulodova, M. Rasulov, "Tojikiston, nighahdorii tandurusti," Entsiklopediyai Sovetii Tojik, Vol. 7, Dushanbe, 1977, PP. 403-404.*
13. *Nar, Khoz. Tadah.*
14. *Ryan, PP. 204-206.*
15. *Ryan P. 247.*
16. *Ryan, PP. 90, 105; of International Bank of Reconstruction and Development, Tajikistan: A World Bank Study, Washington D.C., 1994, P. 195.*
17. *B.P. Pockney, Soviet Statistics Since 1950, New York, 1991, P. 20.*
18. *Ryan, P. 37.*
19. *International Bank of Reconstruction and Development, Tajikistan: A World Bank Country Study, Washington, D.C., 1994, PP. 169-81.*